

Jan Gołąb, *Prawo do pogrzebu i jego wykonanie w prawie kanonicznym i polskim*, Rzeszów: Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego 2004, ss. 392.

Troskę o grzebanie zmarłych dostrzega się w każdej kulturze i cywilizacji, począwszy od najbardziej prymitywnych ludów i od najdawniejszych czasów. Troska ta świadczy o wierze w życie wieczne po śmierci. To dlatego „Kościół, który jak matka nosił sakramentalnie w swoim łonie chrześcijanina podczas jego ziemskiej pielgrzymki, towarzyszy mu na końcu jego drogi, by oddać go w ręce *Ojca*. Ofiaruje on *Ojcu*, w Chrystusie, dziecko Jego łaski i w nadziei składa w ziemi zasiew ciała, które zmartwychwstanie w chwale” (KKK 1683). Z wiarą w wieczność, ale i ze zwykłym szacunkiem i godnym podejściem do zwłok ludzkich wiąże się prawo do godnego pogrzebu. Jest to przyrodzone i niezbywalne prawo każdego człowieka wynikające z jego godności. Potrzebę ochrony tego prawa przed możliwymi naruszeniami – czy to ze strony pojedynczych osób, zbiorowości, czy organów władzy – dostrzegają zarówno wspólnoty religijne, związki wyznaniowe, jak i państwa.

Problematykę prawa do pogrzebu zalicza się do tzw. *res mixtae*, które leżą w kręgu zainteresowań wspólnoty religijnej (Kościoła, związku wyznaniowego) i władzy państwowej. Każdy z tych podmiotów dokonuje jego pozytywizacji w granicach swojej autonomii. Prawo to staje się osobistym prawem podmiotowym osób przynależących do tych społeczności dzięki ubezpieczeniu przez prawo przedmiotowe związku wyznaniowego lub państwa.

Stan badań nad tym zagadnieniem przedstawia się niezwykle skromnie. Poza pracami o charakterze przyczynkowym nie było do

tej pory monograficznego opracowania na ten temat. Dlatego z uznaniem i satysfakcją należy przyjąć książkę ks. Jana Gołąba *Prawo do pogrzebu i jego wykonanie w prawie kanonicznym i polskim*. Praca ta jest opublikowaną rozprawą doktorską obronioną na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. Dotyczy jednej z istotniejszych kwestii bytowania człowieka, powiązanej z jego przekonaniem i wiarą, określającej jego intymność i autonomię.

Ks. Jan Gołąb jest doktorem nauk prawnych w zakresie prawa (uniwersytet w Białymstoku, 2004) i prawa kanonicznego (Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2001), autorem kilku artykułów, publikacji książkowej *Działalność prawodawcza arcybiskupa Ignacego Tokarczuka w Diecezji Przemyskiej (1965-1993)* (Krosno 2002).

Na rozprawę naukową składa się: słowo wstępne ks. prof. dra hab. Floriana Lempy (s. 5-6), wykaz skrótów (s. 7-12), wstęp (s. 13-17), część I „Prawo do pogrzebu i jego wykonanie w prawie kanonicznym” (s. 19-200), część II „Prawo do pogrzebu i jego wykonanie w prawie polskim” (s. 201-280), zakończenie (s. 281-283), obszerna bibliografia (s. 285-318), aneksy (s. 319-381), streszczenie w języku niemieckim (s. 383-385) i spis treści (s. 387-391).

We wstępie Autor postawił dwie podstawowe tezy: 1. Prawo do pogrzebu kościelnego jest prawem podmiotowym względnym; 2. Prawo do pochowania zwłok i szczątków ludzkich ma charakter prawa podmiotowego bezwzględnego. Ponadto zapowiedział, że w pracy zamierza wykazać, iż: 1. Koncepcja kanonistyczna i cywilistyczna tego prawa nie wykluczają się wzajemnie; 2. Polskie partykularne prawo kanoniczne i prawo polskie należycie zabezpieczają uprawnienie do pochowania zwłok ludzkich przed wszelkimi formami dyskryminacji.

Pierwsza część książki, składająca się z pięciu rozdziałów, została poświęcona prawu do pogrzebu i jego realizacji w ujęciu prawa kanonicznego, zarówno powszechnego, jak i partykularnego polskiego.

W rozdziale I (s. 21-47) ks. Jan Gołąb wprowadza czytelnika w rozległą problematykę, ukazując rozwój historyczny kościelnego prawa pogrzebowego od początków Kościoła do promulgacji Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. (KPK/83). Całość tej refleksji pozwala zrozumieć rygorystyczne stanowisko Kościoła w sprawach związanych z przyznawaniem prawa do pogrzebu kościelnego i jego

odmową, które zajmował przed Soborem Watykańskim II, oraz przybliży proces rodzącej się na Vaticanum II reformy prawa pogrzebowego, która zaowocowała obecnie obowiązującymi normami zawartymi w KPK/83 i Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich (KKKW).

Następny rozdział (s. 49-73) Autor rozprawy poświęcił wyjaśnieniu pojęcia „pogrzeb kościelny”. Charakteryzuje jego formy, ujęte w ramy przepisów liturgiczno-prawnych zawartych w *Ordo Exequiarum* (z 1969 r.), KPK/83 i KKKW oraz w *Obrzędach pogrzebu* dostosowanych do diecezji polskich.

W rozdziale III (s. 75-130) Autor przedstawił teologiczne i prawne podstawy do pogrzebu, omówił podmiot prawa do pogrzebu (ochrzczeni: wierni Chrystusowi – katolicy, ochrzczeni należący do Kościoła lub wspólnoty niekatolickiej; nieochrzczeni: katechumeni, dzieci nieochrzczone) i treść prawa do pogrzebu, w szczególności uprawnienie do posługi ministra, uprawnienie do kościoła lub kaplicy nabożeństwa pogrzebowego i uprawnienie do poświęconego miejsca pogrzebania.

Zagadnieniem pozbawienia pogrzebu kościelnego, budzącym najwięcej kontrowersji, zajął się Autor w rozdziale IV (s. 131-171). Wyjaśnił jego teologiczne i prawne podstawy, wskazując na przesłanki uzasadniające pozbawienie katolika pogrzebu kościelnego. Podał też grupy osób pozbawionych pogrzebu w obowiązującym prawie kościelnym, do których zalicza się: notorycznych apostatów, heretyków i schizmatyków, osoby, które wybrały spalenie swojego ciała z motywów przeciwnych wierze chrześcijańskiej oraz innych jawnych grzeszników.

Osobny rozdział (V; s. 173-200) części kanonicznej dotyczy postanowień polskich synodów diecezjalnych z lat 1983-2003 i II Polskiego Synodu Plenarnego (1991-1999), odnoszących się do prawa do pogrzebu kościelnego i regulujących jego wykonanie na terenie Polski. Przedstawia on stopień recepcji norm kanonicznego prawa powszechnego i ukazuje specyfikę polskiego kanonicznego prawa partykularnego.

W części II ks. Gołąb podjął się zagadnień związanych z prawem do pogrzebu i jego wykonaniem w prawie polskim.

W rozdziale I (s. 203-210) Autor przybliżył pojęcie pogrzebu w rozumieniu prawa polskiego i przeanalizował kwestie form pogrzebu. Umożliwia on czytelnikowi zrozumienie istotnej różnicy między pojęciem pogrzebu w prawie kanonicznym i w prawie polskim oraz powody powściągliwości ustawodawcy polskiego w stanowieniu norm określających formy ceremonii pogrzebowych.

W rozważaniach zaprezentowanych w rozdziale II (s. 211-247) Autor koncentruje się na problematyce prawa do pogrzebu. Wyeksponował w nim dwa dobra osobiste, będące jego źródłami, które uzasadniają składające się na nie uprawnienia o charakterze podmiotowym. Określił też zakres podmiotów uprawnionych do pogrzebu oraz treść prawa do pogrzebu, wyrażającą się w uprawnieniach do wyboru ceremonii pogrzebowych, godnego sposobu pochowania, miejsca pochowania i jego zmiany.

Przedostatni rozdział (III; s. 249-273) został poświęcony prezentacji i analizie norm prawa polskiego odnośnie do wykonania prawa do pogrzebu. Ks. Gołąb przytacza i systematyzuje te normy, rozstrzygając wątpliwości dotyczące stwierdzenia zgonu, czasu, miejsca i sposobu pochowania, przewożenia zwłok z miejsca śmierci na miejsce pogrzebu, usług pogrzebowych i cmentarnych.

Treść IV rozdziału (s. 275-280) ukazuje zagadnienie ochrony prawnej prawa do pogrzebu, jej zakres i warunki. W zakończeniu książki Autor podsumował wyniki przeprowadzonych analiz źródeł prawa i literatury podjętego tematu, uwypuklił jej osiągnięcia i sformułował wnioski prawnoporównawcze *de lege lata* i *de lege ferenda*, obejmujące prawo kanoniczne i system prawa polskiego.

Przedstawiona na końcu książki bibliografia jest wyczerpująca i trafnie podzielona na źródła (powszechnego prawa polskiego, polskiego kanonicznego prawa partykularnego, prawa polskiego), orzecznictwo (Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego) i literaturę. Dokumenty źródłowe są ułożone alfabetycznie, a w drugiej warstwie chronologicznie, co ogromnie ułatwia wyszukanie odpowiedniego źródła. Także chronologiczny układ orzeczeń sądowych sprzyja łatwemu odnalezieniu każdego pełnego ich opisu. Publikację dopełniają aneksy, które zawierają podstawowe akty prawne regulujące kwestię pogrzebu w prawie kanonicznym i polskim.

Układ metodologiczny książki jest przejrzysty, przystosowany do założeń badawczych, które Autor zamierzał zrealizować. Dlatego podzielił ją na dwie części, wyraźnie rozdzielając analizę norm prawa kanonicznego od polskiego. Zastosowany podział jest słuszny, ponieważ podjęty temat wymagał przeanalizowania w obydwu wymienionych systemach prawa. Samo jednak brzmienie tematu sugeruje, że Autor bardziej zajął się prawem do pogrzebu niż prawem do pochówku zwłok.

Konkludując część I książki, warto wskazać na wybrane walory. Przede wszystkim, studiując treść omawianej publikacji, czytelnik uświadomi sobie, jak bardzo złożona jest problematyka prawa do pogrzebu i jego wykonania. Ponadto dostrzeże jej silny związek z religią i uzmysłowi sobie niebagatelny wkład Soboru Watykańskiego II w reformę liturgii pogrzebowej i określenie nowych ram prawnych, które zostały przypieczętowane przez wydanie Kodeksu Prawa Kanonicznego dla Kościoła łacińskiego z 1983 r. i z 1990 r., promulgowanych przez Jana Pawła II.

Dużą wartość poznawczą ma wnikliwa analiza pojęcia pogrzebu kościelnego. Autor rozstrzyga problem, dlaczego Kościół katolicki odmawia go wiernym w niektórych sytuacjach. Zarazem podkreśla, że nie ma ona nic wspólnego z pozbawieniem prawa do pogrzebania ciała lub prochów zmarłego, które wynika z godności ludzkiej i które należy uszanować.

Ks. Gołąb przekonująco udowodnił tezę, że prawo do pogrzebu kościelnego jest prawem podmiotowym względnym, tzn. skutecznym tylko wobec wspólnoty kościelnej, do której zmarły przynależał. Ustalił też w drodze wniosku, że obowiązek urządzania pogrzebu kościelnego nie spoczywa na wszystkich, np. na niewierzącej rodzinie lub całym Kościele, ale na konkretnej wspólnotce kościelnej, do której zmarły przynależał, np. na parafii, zgromadzeniu zakonnym, seminarium duchownym.

Podsumowując w zakończeniu książki część II swoich rozważań, Autor stwierdza, iż „wykazano prawdziwość tezy, że prawo do pochowania zwłok i szczątków ludzkich jest prawem podmiotowym bezwzględny, czyli skutecznym przeciwko każdej osobie. Prawo to rodzi obowiązek negatywny, polegający na zakazie przeszkadza-

nia w realizacji tego prawa, a w szczególności odmowy jego wykonania w stosunku do jakiejkolwiek osoby zmarłej” (s. 282). Cenne jest również wyjaśnienie, że wolność osobista – wolność sumienia i wyznania – uprawnia człowieka za jego życia do ukształtowania treści i sposobu wykonania przynależnego mu prawa do pogrzebu. Autor jasno uzasadnia, że prawo jednostki do określenia charakteru czy formy pogrzebu wynika z art. 2 pkt 12 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania i może być zrealizowane przez wyrażenie woli słownie, pismem lub w testamencie.

Z pewnością dużym osiągnięciem tej rozprawy jest też przedstawiona propozycja definicji pogrzebu, sformułowana zarówno na podstawie przepisów prawa kanonicznego, jak i w prawie polskim.

Zastosowana w pracy metoda badawcza stanowi korelację metod historycznoprawnej, dogmatycznoprawnej i prawnoporównawczej. Ks. Gołąb wykazał się przy tym bardzo dobrą znajomością i wysokim stopniem opanowania tych metod. Należy zauważyć, że stosowanie metody prawnoporównawczej w rozprawie napotyka trudności, które wynikają z odmienności regulacji prawa kanonicznego i prawa stanowionego przez państwo.

Bogata baza materiałowa pracy dowodzi solidności badawczej Autora. Pozwala też na pogłębioną analizę omawianych rozwiązań prawnych, ukazywanie ich praktycznych konsekwencji, naświetlanie niejasności postanowień, wydobywanie sprzeczności zachodzących między nimi, a także na wyciąganie konkretnych wniosków i formułowanie przekonujących ocen. Podczas obrony rozprawy doktorskiej ks. prof. dr hab. Ryszard Sztymiler stwierdził, że „bardzo wysoko ocenić należy zdolność Autora do krytycznej oceny norm i opinii autorytetów naukowych, do wyrażania własnych opinii, uzasadniania ich, a nawet do przedstawiania w kilku kwestiach wniosków *de lege ferenda*”. Wydaje się jednak, że niektóre sformułowania są zbyt krytyczne, jak np. przedstawiona dalej opinia: „[...] J. Krukowski niesłusznie imputuje wymienionym autorom [J. Wiślockiemu i M. Pietrzakowi – dop. W. Janiga], że «nienaruszalność cmentarza» oznacza dla nich zakaz pochówku niekatolików na cmentarzu katolickim. Autorzy ci zdaniem piszącego nie wysuwają takiego twierdzenia, lecz stwierdzają, że takie sformułowanie stwarza formalną

podstawę do odmowy pochówku niekatolikom na cmentarzu katolickim” (s. 232).

Tok rozważań cechuje rzetelność i przejrzystość naukowa. Książka jest napisana przystępnym językiem, bez autorytarnych pouczeń. Czytelnika powinna ująć rzeczowość i przejrzystość omawianych kwestii oraz logiczne ich wyjaśnianie z perspektywy obydwu systemów – prawa kanonicznego i państwowego.

Książka ks. Jana Gołęba *Prawo do pogrzebu i jego wykonanie w prawie kanonicznym i polskim* to ważna publikacja zarówno dla dziedziny prawa kanonicznego, jak i dla praktyki pastoralnej. Praca niniejsza jest nie tylko owocem teoretycznego namysłu jej Autora, ale i owocem bardzo konkretnego, praktycznego doświadczenia duszpasterskiego; „jest naukowym spojrzeniem głęboko wierzącego kapłana i zarazem prawnika na bardzo złożoną problematykę prawa każdego człowieka do godnego pogrzebu. Stanowi ona dojrzały owoc jego osobistych przemyśleń i wieloletnich, systematycznych analiz, przeprowadzonych na seminarium naukowym w Zakładzie Prawa Rzymskiego i Kanonicznego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku” (ze „Słowa wstępnego” ks. prof. dra hab. Floriana Lempy do recenzowanej książki, s. 5).

To solidne studium z zakresu prawa kanonicznego i polskiego będzie cenną pomocą dla teoretyków i praktyków prawa, księży proboszczów i wikariuszy, zarządców cmentarzy, studentów teologii i wiernych świeckich, a także dla wszystkich próbujących rozwikłać problemy związane z prawem do pogrzebu i jego wykonaniem.

Waldemar Janiga